

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээп

ШЫН

Шинчилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru

№ 81
(17882)

2010 чылдың
июль 8,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

лаң ДАРЖАЛ

Тыва Республиканың Чазаанда

ЭДУУН ЧОННУҢ СОНУУРГАЛЫНГА

оль 6-да ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы
олий Партизанович Дамба-Хуурак Мөңгүн-Тайга, Бай-
болгаш Эрзин кожуннарның чурттакчы чонунуң
ла хаара туттунганының шинчилелдеринин
елдеринин дугайында хуралдың ажылын удуртуп
рген.

Республиканың «Бизнес-
» ААЧ-ниң чорутканы бо
дернин кол уjur-утказы
нарда ажыл чок хамааты-
лбан-езузу-биле медээ-
аңгыда, херек кырында
өөренип көргөш, Деле-
рлик дириг бойдус орга-
Oxfam GB «Тыва Респуб-
илогтутг янзы-шынарны
о болгаш сайзырадыры-
ары» деп төлевилелди үш
дургузунда боттандырып
деп турарын, ол талазы-
алдарны дыңнап, кандыг
рни бистиң таладан ап
ының дугайында чугааны

саң-хөө сайыдының ора-
А.К. Артынааның чугаазы-
га, ол организация он чыл
бистиң республика-биле
күзелин илереткен, ын-
олар кандыг-даа хемчег-
андырабаан, оон чүү-даа
чугаалады.
GB — делегейниң күрүне
га хамаарышпас, ачы-буян
циязы. Ооң кол ажыл-
азы болгаш сорулгазы
уктун деңгелин кызырар
үгү делегейде хамааты-
реңги чоруктан баш удур
рынче угланган. 1942 чыл-
ордка (Великобритания)
ектиг чөрүлдээ, кааң-
бойдус халавы болгаш
озал-ондак айыылдардан
чонну камгалаар сорулга-
тургустунган. Амгы үеде
иг чурттарның ядыы киж-
дуза чедирип, оон ыңай
рының программаларын
рып турар. Бо организа-
өлээ чери Россияда 2003

чылда ажыттыгынган. Россияның
WWF фондузунуң болгаш Oxfam
GB 2007 чылда боттарының ажыл-
чорудулгазын каттыштырган. 2008
чылда оларның ажыл-чорудулга-
зының «Россия болгаш кожа чурт-
тар: климат өскерлишкениненин
долгандыр бойдус хүрээленинге
салдары, экономиктиг болгаш со-
циал байдалдар» деп отчету до-
чукчуларның болгаш эксперттерниң
бедик үнелелин алган.

Оларның сүмелеп турары бо тө-
левилел республиканың чурттакчы-
ларынга чүнү берип болурул? Бир
талада, көдээ суурларда чуртта-
чыларга ажылчын олутту магады-
лаар. Ийде, бистиң дириг бойду-
зувусту төтөгелеп турарлар-биле
демисел бо организацияның кол
сорулгазы болуп турар. Үште, тус
черниң чурттакчыларының туристер
хүлээп алыр талазы-биле дуржул-
газы хөгжүй бээринге кожавыс Ал-
тай Республикада бодунуң ажылын
хөгжүдө берген бо организацияның
ажык-дузазы дыка улуг. Ынчалза-
даа...

Кандыг-даа айтырыгны көдүрүп
кээрге, ынчалза-даа деп чүүл че-
ле турары албан. Ынчалза-даа бис-
тин бойдузувусту камгалаар дээш
өскелерни хорааш, боттарының
холдары сула салдына бербес ирги
бе деп бодаар мен. Чүл дээрже Ал-
тайда туризм сайзырап турар-даа
болза, экология талазы-биле чөрүл-
дээлер тыптып эгелээнинин дуга-
йында чугааны чоокта чаа Аныяктар
Чазааның организастааны туризм
дугайында «төгерик столга» тур-
фирмаларның төлээлери чугаалап
турду.

Бо организация он чыл бурун-
гаар (безин Россияга бодунуң төлээ

черин ажытпайн
тургаш) Тывага
ажылдаар күзелин
илереткеш, Алтай-
ны шилип алганын-
да база бир-ле чүве
турган чадавас. Бис-
те мындыг элдеп чү-
ве бар: кандыг-даа
чаа эгелээшкин кы-
лыр дээрже, бойду-
зувуска хора чеди-
рер хоржок дээш
боттарыыс-ла арга-
арыывысты өртте-
дип алыр бис. Ма-
чаа бир өртчүнүң
чугаазын сагынды-
рарын чөлшээрер
көрүңер. Ол 2002
чылда ышкаш чүве.
Каа-Хем кожунга
улуг өрт болурга,
ОБЯ болгаш Чөөн-
Хемчик кожунунуң
өртчүлери дээш өс-
кээртен деткимче дилээр уjurга
таварышкан. Мен Сарыг-Септен өрт
өжүржүп чораан чадаанажыларның
машиназынга олурупкан мен. Бир
өртчү: «Өрттү өжүргөш, эртенінде
ол черге хыналда эртирип чору-
вуста, аъттыг оолдар мыйыс көстүр-
дүр бе деп айтырып эрткен чүве.
Оон бир шак эрткенде, ол-ла че-
рниң чанында ой черге өрт өөскүп
үнген. Мыйыс чыыр дээр оолдар
өжөгөргөн өрттеди бээрже, ыптаар
чүве тыппас мен» — деп чугаа-
лаарга, мен-даа хомудалым, киле-
нимден ол дугайында материа-
лымга бижээн турган мен. Хемчег
алдынмаан. Мыйыс дуjaар черлер
ынчан чер санынга турган хевээр
улам сайзырап турган.

Ам база хуралдың темазынче
эглип кээли. Тыва улус аттыг шевер
салым-чаянныг улус-тур бис ийин.
Ынчалза-даа четпес талавыс: бот-
тарыыстың өгбелеривистин чаагай
чаңчылдарындан чииги-биле адыр-
лып алгаш, өске чүүлдерни дораан

ТУВА
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

өттүне бээр-дир бис. Тыва киж-
кайы хамаанчок чер касканна-
вас, ынчангаш аңдарык баштыг идик
кедер. Ынчангаш көк сизен дески
турар. Кара сугну ыдыктаар чораан,
ынчангаш суувус арыг дээр ышкаш
билиглер бисте ховартаан. Бис-
терге ол билиглерниң дугайында
даштыкы организация кээп сагын-
дырарга, элчогу база аажок-ла-
дыр. Ам канчаар, бурун чаңчылда-
рыысче, ооң-биле чергелештир
үстүнде адааным кожуннарга
амыдыраарының аргаларын ажы-
дып, хуу бүдүрүлгелерни сайзы-
радыр бис деп кыдыындан улус
кээп турар болганда, хүлээп алыр
болза эки төлевилел-дир деп көр-
дүм.

Бо төлевилелден аңгыда, ху-
ралдың хүн айтырыына ажылчын
кижиниң алдар-адын бедидер со-
рулга-биле янзы-бүрү хемчеглерни
эртиреринин дугайында айтырыг
база кирген.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарына

Тыва Республиканың Улуг Ху-
ралының Төлээлекчилер пала-
тазының ээлчеглиг үжениг хуралы
2010 чылдың июль 8-те Чазак
Бажынының хуралдаар залында
14.00 шакта болур. Бүрүткөп
эгелээри — 13.00 шакта.

Тыва Республиканың Улуг
Хуралының Төлээлекчилер
палатазының ээлчеглиг үжениг
хуралының хүн айтырыгы:

1. Тыва Республиканың Чөөн-
Хемчик кожунунуң суд участо-
гунуң эптештирилге судьязын
болгаш Тыва Республиканың
Кызыл кожунунуң суд участогунуң
эптештирилге судьязын томуй-
лаарының дугайында.

2. Тыва Республиканың Адво-
каттар палатазының чанында ква-
лификация комиссиязының кежи-
гүннерин томуйлаарының дуга-
йында.

3. «РФ-тиң Федералдыг Хура-
лының Федерация Чөвүлелиниң
Хүндүлел бижии-биле шаңнаа-
рынга кириеринин дугайында»
болгаш «РФ-тиң Федералдыг
Хуралының Күрүне Думазының
Хүндүлел бижии-биле шаңнаа-
рынга кириеринин дугайында»
Тыва Республиканың Улуг Хура-
лының Төлээлекчилер палата-
зының доктаалдарының төле-
вилелдери.

4. «Тыва Республиканың чам-
дык район судтарын дүжүре-
ринин дугайында» федералдыг
хоойлунуң төлевилелин детки-
ринин дугайында» Тыва Респуб-
ликаның Улуг Хуралының Төлээ-
лекчилер палатазының доктаа-
лының төлевилели.

5. Тыва Республиканың Улуг
Хуралының Төлээлекчилер пала-
тазының II чыгыжының ажылының
дугайында информация.

6. Тыва Республиканың Чазаа-
ның Даргазының чугаазы.

Ырак сумунуң ажыл-амыдыралындан

ЭНЕ СЫРЫН» ЧАРАШСЫНЫП...

кожуунуң ырак-узак Дус-
зунга чедери берге, улуг
ажар, кышкы үеде орук-
мунгашталы-бээр-биле
ай-даа кожун төвү-биле
чок апаар бис. Почта ий-
деляда келбейн баар,
а чурттап турар-биле до-
р бис. Ынчалза-даа ында
ал бодунуң шаа-биле
п, хөй-ниити ажылдары,
спорт, дыштанылга, дээш-
н хемчеглер план езугаар
тип турары өөрүнчүг.
да херэжженнер чөвүлели
и ажыл-чорудулганы шаг-
эки организастап келген.
жуггалыг хоочуннарыыс

Чучун Донгак, Фаина Санчы, Зоя
Монгуш оларның эгелеп каан ажы-
лын уламчылап турар бис. Чазак
деңгелинге болуп эрткен респуб-
ликаның херэжженнер чыыжынга
бистиң сумуну төлээлел, У.Ы.
Донгак, А.Д. Осурбай олар кириш-
кеш, солун чүүлдерни билип эккеп,
ажыл-амыдыралга ажылгап эге-
лээн.

Апрель эгезинде сумунуң херэ-
женнер чөвүлелиниң эгелээшкини-
биле чаңгыс чер-чурттуг херэжжен
шүлүкчүвүс, ийи шүлүктөр чыын-
дызының автору («Дүнеки Дус-
Даг», 2005; «Эне сыры», 2009)
Биче Монгуштуң чогадыкчы ажыл-
чорудулгазынга хамаарышкан

литературлуг кежээни эрттирдивис.
«Чогаал, шүлүк, хөгжүм, шииге
чонун алгап алдаржыткан чогаал-
чылар кавайы боор чолдуг чурт
Өвүр чары» деп астролог башкы
Алексей Тевектин үнелээни Өвүр-
нүн Дус-Дагда чогаалга сундулуг-
лар чылдан чылче үзүктелбейн,
салгал дамчып немежиң чоруур.
Чаңгыс чер-чурттуувустуң чаа но-
мунуң баштайгы номчулганын суму-
вуста В.С. Серен-оол аттыг библио-
теканың ажилдакчыларының
(эргелекчи Долаана Кертик-оол),
Дус-Даг суму баштыгы А.А. Куу-
ларның, школавыста республика
чергелиг шенелде шөлдүң башкы-
ларының, ында С.А. Сарыг-оол

аттыг литература-чурт-шинчилел
музейиниң (С.Седен-оол), школа
библиотеказының (Л.Тюлюш),
сумуда «Херел», «Шолбан» уруг-
лар садтарының деткимчези-биле
литературлуг кежээ бедик деңгелге
эрткен. Биче Күскел-ооловнаның
номнарынга солун сайгарыл-
галарны кылып, биче-даа бол,
эртем-шинчилел ажылдарының
төлевилелдерин илеткел кылганнар
камгалаан. Авторнуң чогадыкчы
туружунуң онзагайын, чогаалда-
рының утка-шынарлыын, кижизи-
дикчи салдарлыын онзалап демдег-
лээн. Оон аңгыда 3 харлыг чаштар-
дан эгелээш 8-ки класстың өөре-
никчилеринге чедир уруглар Биче
Күскел-ооловна Монгуштуң шүлүк-
теринге уран номчулга мөөрейинге
идепкейлиг киришкен. Эң бичии

киржикчи Л.Ч. Кыргыстың кижизит-
тирикчизи Самира Седен-оол база
катап хамыкты өөрткен. Оон
аңгыда Айырмаа Куулар, Санчира
Донгак, Айзаана Амыртаа, Сайын
Сат олар шаңнадып-мактаткан.
Школачылардан Аян-оол Донгак
тиилекчи болган. Начын Донгак,
Ай-кыс Ооржак 2-3-кү черлерни
ээлээн.

Көдээ суурга амыдырал солун
болуп, янзы-бүрү ажыктыг кежээ-
лер эртип турзун дээш бистиинде
хөй-ниити организациялары моон
соңгаар-даа демнежиң ажылдаар
сорулгалыг бис.

Урана ДОНГАК,
Дус-Даг сумузуңда херэжжен-
нер чөвүлелиниң даргазы.

Өвүр кожун.

Светлана ООРЖАК

КАЙГАМЧЫК БАЙЫРЛАЛ

Дириг хөгжүмүнүн болгаш чүдүлгениң делегей чергелиг «Үстүү-Хүрээ» фестивалы ээлчеглиг ажылын июль 5-де эгелээн. Ооң ажыдышкыны Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хоорайның стадионунга эрткен. Аалчылар болгаш хөгжүмчүлөр фестивалдың организаторларына мындыг кайгамчык байырлал дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Фестивалдың ийги хүнүнде — июнь 6-да, фестивалды сонуургаан бүгү чон, хөгжүмчүлөр, аалчылар «Үстүү», «Алды-Хүрээлерге» чедип, «Үстүү-Хүрээниң» улуг ламазы Лодой башкы баштаан ламаларының улуг номнарынга олуруп, сүзүктү четтирип, чүдүп тейлээн. Номнар соонда Лодой башкы журналистер-биле ужурашып, оларның сонуургап турар айтырыгларына харыыларны берген. Ол-ла хүн хүрээниң тудуун доозар ажылдарны эгелээн. Лодой башкы бодунун чугаазында шажын-чүдүлгениң онзагай тураскаалын катап диригизер дээн сорулганы сал-

ган фестивалдың ажылы Ыдыктыг XIV Далай-Лама башкының төртүнгөн хүнүнде эртип турарын онзаалап айтып, бо хүн бүгү делегейде буддизм шажын төлтеринде онзагай номналдар чоруп турарын сонуургаткан.

Ол-ла хүн массалыг информация чепсектеринин журналистери АКШ-тың Нью-Йорк хоорайда амгы үеде чурттап чоруур ат-сураглыг билдингир «блюз-гитарист» Юрий Наумов-биле парлагла конференциязын эрттирген. Ол Новосибирск хоорайга чурттап чораан кайгамчык хөгжүмчү солун чүүлдерни сонуургаткан.

Ооң-биле чергелештир хөгжүмчүлөрдүн чурттап турары лагерьде концерт шөлүңгө конкурса киржи турарларның көргүзүлгелерин чон сонуургаан. Аңаа тилекчи болган хөгжүмчүлөр «Үстүү-Хүрээ» фестивалының гала-концертинге киржир.

Июль 7-де Богда-Кегээн башкының ыдыктап дагып кааны Кегээн-Булак аржаанынга чүдүкчүлөр болгаш хөгжүмчүлөр барып чедип дыштанган.

«Үстүү-Хүрээ» фестивалындан

ХҮРЭЭ КОМПЛЕКИЗИ – ЧОННУҢ ТУДУ

«Тува-Онлайн» медээлер агентилелинң дыңнады-биле алырга, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тывада регионалдыг салбырының күүсекчи комитетинин удуртукчузу Эрес Сонам баштаан партийжи делегация дириг хөгжүмүнүн болгаш чүдүлгениң «Үстүү-Хүрээ» делегей чергелиг фестивалында чедерген. Оларның кол сорулгазы — сарыг-шажын чүдүлгениң «Үстүү-Хүрээ» комплекстиг тудуунга ачы-буян марафонунун хемчеглеринге киржи, боттук дузаны көргүзери.

«Бо чылын фестивалдың бүгү шаңнал фондузун хүрээ тудуун доозарынче кириштирибшаан, өргүл чылдазын чорудары база көрдүнгөн. Ынчангаш бистин партия ол саналды деткип, оон боттанышкынынга бодунар-ла бүгү аргалар-биле дузаны кадарын шиитпирлээн бис. Россияның чоннарының чүс-чүс чылдарда сагып келген езу-чаңчылдарын катап диригизери партияның ажил-чорудулгазының база бир кол угла-нышкыннарынга хамааржыр. А буддизм чүдүлгениң хүрээзин катап тургузары — бистин сагыш-човаашкынывыста» — деп, Эрес Сонам демдеглээн.

Фестивалда Россияның бүгү регионнарындан болгаш Греция, Сербия, Япония, АКШ, Австрия, Франция, Италия, Испания, Польша, Финляндия, Бельгия, Нидерланды дээн ышкаш даштыкы чурттардан ниитизи-биле 500 ажыг аалчылар болгаш хөгжүмчүлөр келген.

«Үстүү-Хүрээ» Сибирьде эң-не улуг шажын хүрээлеринин бирээзи турган. 1930 чылда тускай чарлык-биле хүрээниң ажылын соксаткан. А 1937 чылда революсчү эрге-чагырганың айтышкыны езугаар шажын-чүдүлгениң өске-даа хүрээлери-биле бир дөмей, хүрээни узуткаан, лама-башкыларын шуптузун репрессиялаан. 1956 чылга чедир аңаа номнал номчуур өг турган. 1984 чылда хүрээниң арткан ханаларына «архитектураның республика тураскаалы» деп статусту берип, хайгааралга алган. «Үстүү-Хүрээ» дүшкен ССРЭ-ниң девискээринде хүрээ-хиит тудугларының аразындан төвүт стилистикалыг кара чаңгыс хүрээ бооп турарын сагындырып каалы.

Фестивалдың тургузукчузу, организатору, деткикчи, билдингир хөгжүмчү Игорь Дулуш чүдүлгениң төгүлүг бо тураскаал тудуун катап тудар сорулганы салгаш, ынаар хөй-ниитини, эрге-чагырганы болгаш сайгарлыкчыларны кириштирип, ону 1998 чылда бир дугаар эрттирген. Оон бээр ам фестиваль 12 дугаар эртип, делегей чергелиг деңгелче көдүрүлгөн. Чыл санында хөгжүмчүлөрдүн саны көвүдөп, сонуургалды хаара туткан.

Хөгжүмчүлөрдүн эгелээшкени хөйүнү деткимчезин ап эгелээн. Олар боттарының ээлчээнде эрги хүрээ тудуун төгүлүнү тураскаалына арттыргаш, чаа тудугну тудуп үндүрер дээни деткимчени алган.

Ыдыктыг хүрээ тудуу чылдан «Пор-Бажың» фондузунун Хайгаарал удуртукчузу РФ-тиң ОБЖ «Чаңгыс демниг Россия» тиязының Дээди Сударгазы Сергей Шойгу көргүзүп эгелээн. Ынчан «чоннуң тудуу» деп чар Фондунун база республика чурттакчы чонунун кир биле чаңгыс чайнын дүхүрээниң кол корпусун туду кан. Ам ону долгандыр бажыңы, төвүт болгаш улцинанын төвү, философия дээш, өске-даа тудугларында кирген. Бо бүгү «Хүрээ» фестивалының боттанып турарын чорга чугаалап болур.

ТР-ниң ИХЯ-ның парламентинин дыңнатканы-биле фестивалдың хемчеглери эр хүннерде аалчыларның хөгжүмчүлөрдүн айыыл чандыры-биле Тываның херектер яамызының ачылары дүн-хүн дивейн турар. Чөөн-Хемчик киштики херектер килдизин составы чурум үрээшкенин гаш кем-херек үүлгедииш болдурбазы-биле бүгү-лөрдүн чорудуп, хөй-ниити-рум-чурумун хайгааралга ылангыя массалыг хемчег черлерге автооруктарда чок шимчээшкенин ай чоруунче онза кичээнгей.

Кадык-чаагай амыдырал дээш

Айлаң ДАРЖАА

ЧОНЧУ ТӨЛЕВИЛЕЛДЕРНИ ЧУГУЛАЛАП ЧУГААЛАШКАН

Июль 2-де «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тывада ДРС күүсекчи комитети «Регионда хөй-ниитиниң саналоналын, бодалын хевирлээринге МИЧ-лерниң ужурудузаны» деп темага «төгерики столду» республиканың телерадиожурналистеринин, парлагла үндүрүлгезинин журналистеринин киржилгези-биле эрттирген.

МИЧ-лерниң ролю азы ужурудузаны, кандыг удуртукчу күштүг деп санаар силер, кымның соо-биле херектерге бүзүрелди-биле чоруп болур силер, партияның кандыг төлевилелдерин билер силер, бо партияның Тывада баштыңнары кымнарыл, Тывада бо хүннерде социал чидиг айтырыгларга хамаарыштыр байдал азы ол талазы-биле кандыг хемчеглерни чорудар болза экил дээн ышкаш айтырыгларны журналистерге салып, сайгарылгалыг чугааны чоруткан.

Айтырыгларга журналистерниң харыылары янзы-бүрү, ынчалза-даа партияның баштыңнары кылдыр бир дугаарында Шолбан Кара-оолду көрүп турарын «төгерики столдун» киржикчилери тодарткан. Кымның соо-биле улуг херектерге айтанырынга белен силер деп айтырыгга Сергей Шойгу, Шолбан Кара-оол, Леонид Кара-оол, Виталий Бартына-Сады, Роза Деге, Карим Саган-оол, Виталий Чаж-оол, Галина Мунзук, Иван Чучев, Шолбан Кыргыс, Лориса Ооржак дээн ышкаш республикада билдингир кижилерниң аттары дыңналган. Күштүг кижилер деп кандыг кижини санаар силер деп айтырыгга кандыг-даа байдалдарда үнүн бедитпес, айтырыгның бүгү талааларын чөптүү-биле шиитпирлептер удуртукчуларны күштүг деп оларның аттарын адагылаан.

«Төгерики столдун» ажылының эң солун кезээ социал төлевилелдер талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, МИЧ ажилдакчылары каттышкан төлевилелдер боттандырар деп шиитпирни шупту дидими-биле хүлээнип алганы болган.

«Төгерики стол»

Республикада бо хүннерде эң чидиг айтырыг — арагалаашкын, оон уржуктары. Арагалаашкынның тыптып турар дөстөрүн тодарадып, аңаа удур кандыг хемчеглер чорудуп болурун чугаалашкан. Арагалаашкынның чавырылдырып болур кол дөзү — өг-бүлө кижизидилгези деп көрүп, «Кадык өг-бүлө — кадык салгал» деп төлевилелди эң чугулалап, оон негелделерин бүгү тала-биле сайгарып чугаалашкан. Баш удур дугурушканы-биле ону август 1-ден эгелээр, келир чылын май айда өөрөдиге чылы доостуру-биле каттай доозар. Бо төлевилелге тиилээн өг-бүлениң дээди шаңналы — автомашина. Аңаа чедир киржикчилер сумунун, кварталдың, кожуунунун азы муниципалдыг тургузугунун аайы-биле көскү болгаш идепкейжи өг-бүлелерниң санынче кирер ужурулуг. Төлевилел шынал чончу, маңаа удуртукчулар киришпес болгаш олар кандыг-даа салдар чедирип шыдаас

болзун, оон тилекчилерин чон боду тодарадып кээринин кандыг эпиг аргалары туруп болурун партияның күүсекчи комитети июль 20-ге чедир журналистерге ажилдап кылырынга дузалажырын хүлээнип алган.

Дараазында төлевилел «Чылдың кудазы». Шаандагы езулалдар болгаш арагалаашкын чок эрткен кудаларны, оларның бижидип алган видео-хевирин бээр кирир. Ону база кандыг хевирлиг эрттирип болурунун азы шуут эрттирери чугула бе дээн ышкаш чүүлдерни ам-даа чедир чугаалажыр деп сүмөлөшкен.

«Кадык амыдыралдың суртаалчызы класс азы школа» деп төлевилел база бодунун утка-шынары-биле дыка улуг ужурудузанын, ону ССРЭ үезинин экскурсия хевирлиг шаңналдар тыпсыры-биле бе, азы оон өске кандыг шаңнал таарымчалыг болурун база чугаалашкан. Бо төлевилелдер талазы-биле айтырыг июль 20-ге чедир тодарагай болу бээр. Чаңгыс-ла бүзүрелди-биле чугаалап болур чүүлүм — бирги төлевилел август бирден эгелеп бодунун ажылын эгелээр болгаш оон шаңналдары баш удур чижеглей билдингир: ай санында кайы өг-бүлө дээш каш үн барын, ол өг-бүлениң дугайында медээлерни МИЧ-лерге берип эгелей бээр. Ол дээрже сентябрь 1-ниң мурнунда, октябрь 1-ниң мурнунда, ноябрь 1-ниң мурнунда баштайгы тилекчилерни тодарадып эгелээр. Оон декабрь 31-де муниципалдыг деңгелге тилекчилерни тодарадыры болур. Бо төлевилелдерни республиканың МИЧ-лери каттыжып алгаш, боттандырып чорудар.

«Россияның оруктары» төлөв

ЧАГЫГЛАР САЙГАРЫ ТУРАР

«Чаңгыс демниг Россия» партияның хөй-ниити хүлээп алыр черлери найысылалдың алды микрорайоннарында ажиттыган дээрзин бижип турган болгай бис. Ында 50 ажыг билдиришкенин кызылчылар бо хүннерге чедир кириген. Орук септелгезинге хамаарышкан ол билдиришкенин аразында септелге чорудуп болгу дег черлерниң схемазын чурраан чагыглар база бар.

— Кварталда шупту оруктар үрелген. Автомашина ээлери машиналарын газоннар кырында безин тургузуп каан. Чуртталга сервис албан черлеринче хомудалдарны чеже-даа кижиревиске, харыы чок артпышаан — деп, пенсионер В.Осипов бижип турар.

Московская, 109 бажыңның чурттакчызы Е.Потапова база ыңдыг хевирлиг хомудалды кирип, автомашиналар бичии уруглар ойнаар шөлчүгөштерге эртпези-биле бордюрларны кылып каан-даа болза, автомашиналар ээлери ону тоовас, ынчангаш бетон шаптаразыннардан тургузуп каарын дилеп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи А.Кириченко Рабочая кудумчузундан Кечил-оол кудумчузунга чедир септелгени чорудар болза, кол кудумчуларда орук шимчээшкени эвээжээр дээрзин сагындырып бижээн.

Гагарин 7 дугаар бажыңда

М.Исмаков бо бажыңның чылыг трассазының септел руткаш, үрөп каапканын санын септээрин дилээн. Хомудал болгаш хамаатылар бот чагааларында тротуарлар чээнгенин углаарын көрүп дилеп турар. 5 дугаар шаңнал башкылары школа чанын септеп, шыпкаш, школа девискээринге дүнеки кылырын дилээн.

3 дугаар республика зиниң администрациязы чанынга эмнедип турар аалдар ойнаар шөлчүгөштерге бээрин дилеп турар. Лопса дугаар адрессте чурттап тамаатылар (60 кижилер) оларның чанында таптыг оруктарыңың гаражтар-биле бүзүрел бок контейнерлерин өй аштавайн турарындан дилеп бок шыва ап турарын ме Хоорайның оң талакы мей йонунда автобус доктар павильоннарын катап орук деңгелдерин кылыр гаар школа чанынга свет тургузарын дилеп турар.

«Чаңгыс демниг Россия» партияның деткимчези-биле 105 млн. рубльди Кызыл септелгезинче аңгылаан. Кайнаар чарыгдаттынары чагыг кирип турар хамаат дилеглерин, хөй-ниитини өөренип көргөш, аңгылаан.

Александр ФИЛА

Чазак Даргазының шаңналы дээш

КОЖУУН КОМАНДАЛАРЫ ДЭЭШ

ШЫЫРАК КЫЗЫЛЧЫЛАР ОЙНААН?!

Республикада чыл санында эртип турар улуг маргылдааларның дээш — хол бөмбүүнге Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналы дээш ээлчеглиг чемпионат Кызылда бедей» спорткомплекске июль 4-те доозулган.

Бо маргылдааның төөгүзү 1990-ын ортаа үезинде эгелээн. Үш чыл ир безин ону Тыва Республиканың резидентизинин шаңналы дээш деп турган. Мурнунда чылдарда Кызылда илганың Национал парыгынга чыл эртип турган бо улуг маргылдаанын хоорайда спортзалдарга эрттирдирип иштирилээн. Чылдагааны — ы хем үери болгаш оон чедирген ы болган.

ылдаа июль 1-де «Сүбедей» (эр кор аразынга) болгаш «Ирбис» (хем командалар аразынга) спорткомплекске эгелээн. Аңаа ниитизи-биле 19 эр 15 херээжен командалар киришкен. ын талазы-биле мурнунда чылдарга а, хөй болуп турган. Оон кадында ионаттың өске маргылдаалардан алынып турар чүүлү — мурнунда Кырайнның шыырак командаларынга, «Востокка» ойнап турган чамдык кыстарның бо удаа боттарының кожууннары дээш ойнап турганы бо чылга чедир республика чергелиг улуг маргылдаа — «Төрзэн кожуун» оюннарга ынчаар ойнаарын чөптүргөн. Хол бөмбүүнге 2010 чыл-чемпионатында бо өскерилгеге чам-күкчүлөр таарышпайн турарын оюунда илереткен. Шынап-ла, кожуун-мандаларын Кызылдан оолдар-биле

күштелдирген херээ чүл? Бо маргылдааның кол сорулгаларының бирээзи — хол бөмбүүн көдээ черлерге нептередири, оон массалыг чоруун чедип алыры болгаш тус черниң шыырак командаларын белеткээри болгай.

Эң баштайгы хүнде эр командалар аразында баштайгы ужуражылгага Чөөн-Хемчик биле Эрзин кожууннарының шыырак командалары ужуражы берген. Бо дээрже чыл санында кожууннарда чаңчыл езугаар эртип турар «Төрзэн кожуун дээш» деп маргылдааның тергидекчилери командалар болгай. Чүге дизе, бо кожууннарының командаларының кежигүннери кылдыр хол бөмбүүнге чурттуң дээди лигазынга ойнап турган Гурам Шитиков (Чөөн-Хемчик кожуун) биле Байыр Кылгыдай (Эрзин кожуун) бар. Оларның кайызы-даа эрткен чылга чедир кончуг шыырак «Восток» коман-дазы (Кызыл хоорай) дээш ойнап турган. Бо чылгы чемпионатка бо команда ойнаваан.

Чөөн-Хемчик биле Эрзин кожуунуң командаларының баштайгы ужуражылгазында чөөн-хемчикчилер тиилээн турган. Чемпионаттың сөөлгү хүнүнде «Сүбедей» спорт-комплекске эрткен түңнел оюнунда база-ла бо ийи кожуунуң шыырак командалары ТР-ниң Чазаның Даргазының шаңналы, маргыл-дааның кубогу дээш ойнаан. Чемпион ат дээш түңнел ужуражылгада бирги партияны эрзинчилер 25:22 санга ойнап алган. Ийги

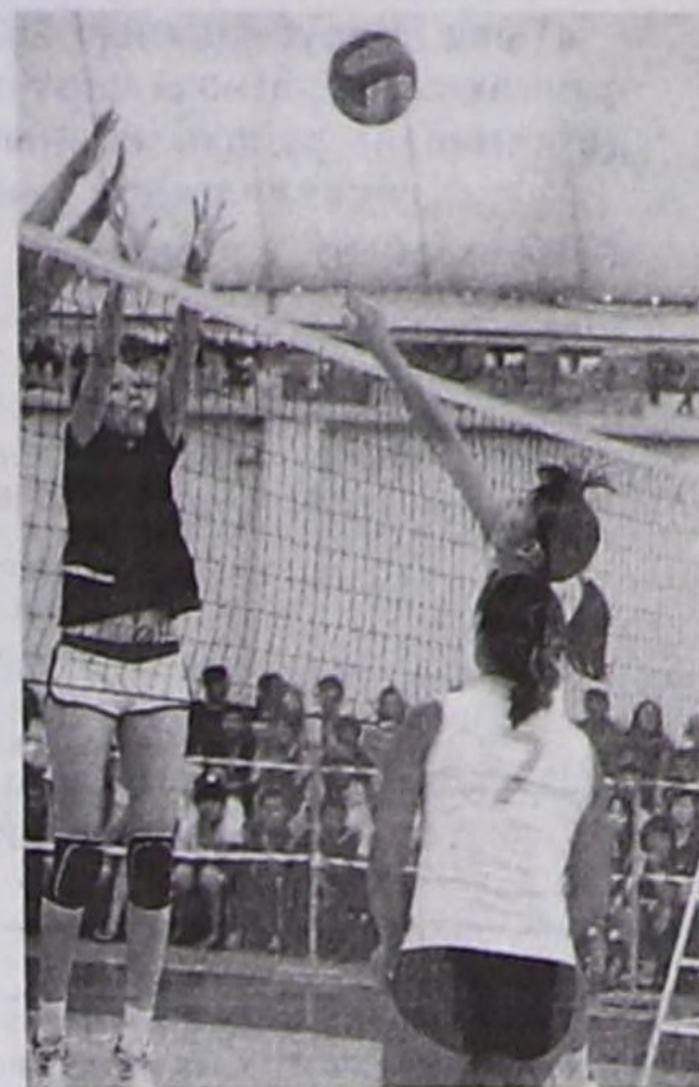
партия мырыңай 34:32 сан-биле чөөн-хемчикчилерниң тиилелгези-биле доозулган. Ол партияның кайы хире чидиг байдалга эрткенин үстүнде саннар көргүзүп турар.

Дараазында партияларда командалар удурланыкчыларын бир-бир катап уткан. Тиилекчини чүгле бешки партия илереткен — Чөөн-Хемчик кожуунуң эр командалары кубокту, Чазак Даргазының команданың кежигүн бүрүзүнге 259 доллар акша шаңналын чаалап алган. Үшкү черге Чеди-Хөл кожуунуң командалары (каш чыл бурунгаар республика чемпионатының тиилекчизи турган) төлөптиг болган. Ол Ак-Довурак хоорайның кончуг шыырак команданың беш партия соонда удуп алыр аргалыг болган.

Херээжен командалар аразында эрткен маргылдаага бо чылын база ТывКУ-нуң бир дугаар командалары (Рада биле Розалия Саая угбашкылар, Меңги Саая, Оюмаа Ондар, Чимис Донгак, Саманта Сат, Людмила Ооржак, Алена Конгар-оол, Алена Баавыл болгаш Эремаа Хертек) түңнел оюнче үнгөн. Республиканың алды дакпыр чемпиону бо команданың бо чылгы удурланыкчызы — Каа-Хем кожуунуң командалары болган. Студентилер удурланыкчыларын ниитизи-биле 3:0 санга удуп алгаш (25:17, 25:16 болгаш 25:5), хол бөмбүүнге херээжен командалар аразында 2010 чылдың чемпиону, ТР-ниң Чазаның Даргазының шаңналының эдилекчизи атты чаалап алган.

Үшкү чер дээш Кызыл кожуун биле Би-Хемниң командалары ойнаан. Бо чылын Кызыл кожуунуң кыстары Би-Хемден өөрлерин уткаш, үшкү черни ээлээн.

Чемпионаттың шийтекечилер коллегиязы

Келди-ле... Эрттирип черле болбас.

чаңчыл езугаар маргылдааның тулган ойнакчыларын илереткеш, тускай шаңналдарны тывыскан. Оларга херээжен ойнакчылардан Рада Саая (ТывКУ), Айдыңма Куулар (Каа-Хем кожуун), Сай-Суу Хумбуй (Кызыл кожуун) болгаш Аялга Дамчай (Би-Хем кожуун) төлөптиг болган. Эр ойнакчылардан Евгений Ондарга (Чөөн-Хемчик кожуун), Аяс Монгушка (ТывКУ), Чиңгис Каминовка (Эрзин кожуун) болгаш Юрий Аралчынга (Чеди-Хөл кожуун) тускай шаңналдарны тывыскан.

Материалды спорт килдизи белеткээн.

Владимир САВИНЫХТЫҢ тырттырган чуруу.

Ыраккы Мөген-Бүренде

ЧОННУҢ ЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

июнь айда кончуг изиг чер болганы-биле тайганың хары эрээш, Мөген-хемниң суу улгадып, изын ажыр дажып баткан. түңнелинде Мөген-Бүренниң иштин өрү өскээр ктарны үрзэн болгаш көвүрүгнү үрей шаап, нун аргыжылгазынга байдалды тургускан.

июль 22-ниң хүнүнде Мөген-уму чагыргазының шийтпирок аштаар, көвүрүглер и-биле бүгү чоннуң шефини организаастаан. Аңаа бүгү албан организация-болгаш суурнуң чурттакчы-ан шупту 170 ажыг кижии, идепкейлиг ажылдаан.

р шупту 25 километр чер-ун аштап, ажылгалга катап . Ол ышкаш Чарыс хемни моон мурнунда машина-эштинмес, чүгле хой, мал турган бичии көвүрүгнү-даа машиналар кежип ылдыр эде кылганнар база р-Даш деп черде көвүрүгнү птеп, ажылгалга кириген. г үлүг-херекке сумунуң ары болгаш черле бүгү бир демниг идепкейлиг енин демдеглээри чугула. б көвүрүгнү септеп кылыр. үрүглерни кылырынга хөй материалдары, машина, херек дээрзи чугаажок. Бүрен хем ам-даа көдүрлүр. Бир эвес ол көвүрүг-оокку үеде септеп кылбас чоннуң аргыжылгазы шуут ээр дээрзи билдингир. аш тудуг материалдары, үрү дериг-херекселдер алыры-биле акша-көпеек-узаллап, мөген-бүренчилер-

ниң амыдыралынче ээ көрнүп дузалаары Тыва Республиканың Чазандан негеттинип турар болгаш черле берге байдалда суму чурттакчыларынга боттук дузаны көргүзэ бээр дээрзинге идегел улуг.

ОРТАА-ШЕГЕТЕЙГЕ БАЛЫКЧЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

июнь 27-де Бүгү-делегейниң аныяктар болгаш балыкчыларның байырлалы эрткен. Ол байырлалдарны Мөген-Бүрен сумузуң аныяктары болгаш чону янзы-бүрү спортчу маргылдаалар болгаш оюн-тоглаа-биле демдегледип эрттиргеннер.

июнь 26-ның хүнүнде Ортаа-Шегетей деп черге балыкчылар маргылдаазын организаастаан. Аңаа шупту 4 командага үсчүп алгаш, 16 балыкчы киришкен. Хүн соок, хаттыг-даа болза, балыкчылардан аңгыда, көрүкчүлөр, со-нуургактар хөй болган. Ийи шак иштинде балыктаанының түңнелинде, Мөген-Бүрен школазының балыкчылар командаларының А.А.Оюн, А.В.Саая, А.И.Иргит, О.А.Ондар-оол олар ийи кило-грамм деңзиги балыкты шелип туткаш, тиилекчи болганнар. Ийги черни Шегетейниң командалары, үшкү черни Виктор Үндүнүн чыын-ды командалары алганнар. Тиилээн командаларга «Мөген-Бүрен» ККБ-ниң директору Өшкү-Саар Ооржак шаңналдарны тывыскан. Маргылдааның түңнелинде 1980 ажыг чылдарга чедир балык чок турган Ортаа-Шегетей хөлү канчап балыктыг апарганының, аңаа баш-тай-ла кымнар балык эккеп салганының дугайында К.И.Успун кыс-казы-биле чугаалап бээрже, балык-

чылар сонугал-биле дыңнааннар.

Ол-ла хүн суурнуң бут бөмбүү ойнаар шөлүңгө аныяктар аразында хол бөмбүүнге, бут бөмбүүнге болгаш өске-даа оюннарга маргылдааларны сумуда Төлээлекчилер хуралының даргазы У.Х.Дүдүк, аныяктар чөвүлелиниң даргазы Р.А.Доштуг-оол организаастап эрттирген. Орта нити оюн бүрүзүнүң очкозун, баллдарын санап көөрге, бирги черни Маадыр Иргиттиң командалары, ийги, үшкү черлерни Тоорук Сааяның, Таңды Иргиттиң командалары чаалап алгаш, өр-тектиг белектер-биле шаңнатканнар.

июнь 27-де бичии дымырады чаап, хүннеп каап турар кончуг эки хүнде Кызыл-Хая суурнуң баа-рында хөлбеңейип чыдар көктүг шыкка, 40 шилиндек кончуг аныяк мөгелерниң хүрежи болган. Көрүкчүлөр-даа, аарыкчылар-даа хөй болган. Маргылдаага ачыр-дачыр сегиржип алышкынның түңнелинде аныяк мөге Айдың Баавыл шүүлген, Артыш Иргит жүжүрлөшкөн, Руслан Маңзыр, Таңды Иргит үшкү-дөрткү черни үлөшкеннер. Солун чүве чүл дээр-ге, хүрешкен мөгелер шупту-ла 30 хардан куду назылыг бооп турар.

Маргылдаага база-ла «Мөген-Бүрен» ККБ-зи деткиччилеп, ти-лекчи мөгелерни акша-биле шаң-наан. Түңнелинде сумуда Төлээ-лекчилер хуралының даргазы У.Х.Дүдүк, аныяктар чөвүлелиниң даргазы Р.А.Доштуг-оол, «Мөген-Бүрен» ККБ-ниң директорунуң оралакчызы В.С.Саая, хоочун мөге Ч.И.Конгаржап тус-тузунда сөс ап чүве чугаалааш, аныяктарга болгаш чыылган чонга байыр чедиргеннер. Кежээки үелерде көдээ Культура бажыңының ажылдакчылары солун мөөрей-лерни, оюннарны аныяктарга организаастап эрттирген.

Кара-оол УСПУН.

Мөген-Бүрен сумузу.

«Тос эртин» төлөвилелге

СЕНЕККЕ ХАМААРЫШТЫР

Улуг-Хем кожуундан Кызыл-Эл, Сенек аржааны деп чер-лерниң төлөвилелде кирип турарын барымдаалап, аңаа ха-маарыштыр дараазында тайылбырны немей бижип көрейн.

Хайыракан суурнуң мурнуу чүгүнде Сенек аржаанынга тускай комиссия чораанын телевизорга көргүзүп тайылбырлаанын дыңа-дывыс. Ук аржааның химиктиг тургузуун школага ажыглаар бөдүүн реактивтер дузазы-биле 1982 чылда тодараткаш, ынчан «Улуг-Хем» солунга чырытканым соонда, чон ынаар калбаа-биле чоруп, ону оон бээр үзүк чок ажыглай берген чүве. Ону эртем-шинчилел езузу-биле ам-даа хан-дыр шинчилээр болза эки деп са-налдыг мен. «Сенек» скважина-зынга хамааржыр Кезек-Тал, Улуг-Дөң, Шык деп 3-4 аңгы аржаан баштары бар. Кезек-Тал аржааны-ның дугайында (шаанда) бичиимде дыңнааным мындыг барымдаа бар. Колхозтар турган үеде-ле бир сал-бырның сүт-бараан фермазының бруцеллез аарыг инектерин бир кодан кылдыр чыгаш семиртири-биле хайыры чер боорга, Кезек-Тал аржаанынга чайлаткан. Күзүн мал согар комбинатче дужаар кылдыр ханының хыналдазын чорударга, көңүс эвээш-ле санныг инектер аарыг болган. Ону бодап көөрге, бо аржаанда минералдардан аңгыда, эм холумактар база бар хире. Ынчангаш суму чагыргазы аржаан суун шил саваларга узуп алгаш, аксын так дуглааш, Кы-зылда «Тувинская геологоразве-дочная экспедиция» деп черге анализин кылдырып, аржаанның шынарын шинчилеткен болза деп сүмелээр-дир мен.

Кызыл-Эл үстүнде бижээним Сенек аржаанынга-даа хамаарыш-пас, өске Арыг-Бажы суурнуң де-вискээринде чыдар. База-ла шаг-

дагы улуг назылыг улустан дың-нааным мындыг тоолчургу чугаа бар. Үе-дүпте дээрниң мурнуу чү-гүнден баткан «оттук сылдыс» Арыг-Бажының Үш-Мөөрүкке кээп дүшкен. Ынчан Сенек деп хемниң бажы «оттук сылдыс» дүшкен чер-ден агып үнүп чыткан чүве-дир. Ол сылдыстың үстүп-чазылган бузун-дуларында Таңды-Уула сынынң тайгаларында улуг өрт өөскүп үн-ген, оон чылча дүшкеш чазылган черинге кызыл көс, ханы хооргал тывылгаш, амгы Кызыл-Эл оон ук-талып адаттыг джир. Аңаа дүүштүр амгы үеде мындыг бо-далды бодап чоруур мен: шагдагы ол үеде Сенек хемниң бажынга авариялаан космос корабли (НЛО-даа болгай-ла) черге дүшкеш ча-зылган. Күштүг частышкындан корабльдин реактору уштунуп ужуккаш, Кызыл-Тал аржаанының амгы үнүп чыдар чериниң ханы-зынче кире берген. Чүге дээрже, ында база ханы оңгарланы берге-нинге дүүштүр. Бруцеллез деп аарыг тывылдырыкчыларын безин инектерниң ишкен суу, оът-сигенин дамчыштыр экиртип арыглапканын бодаарга, аржаан суунга холушкан реактордан үнгөн херелдер, ра-диактивтиг элементилер бар бооп чадавас деп даап бодап чоруурум бо. Бир эвес ындыг турган болза, Сенек аржааны чүгле каас-чараш бойдус чурумалы-биле туристерге бараан болурундан аңгыда, келир үеде эмнелге-профилактика албан черин ажыдарыга идегелди берген болгай.

Станислав СЕРЕНОТ, төвүт медицина талазы-биле сонугалдыг шинчилекчи. Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Тыва Республиканың 2009-2010 чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзи болгаш күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программасынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың май 31 № 222 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың октябрь 16-да № 634 доктаалы-биле бадылаан «Тыва Республиканың 2009-2010

чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзи болгаш күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программасынга дараазында редакциялыг капсырылгалыг өскерилгелерни кириер:

«Тыва Республиканың 2009-2010 чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзи болгаш күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программасынга № 1 капсырылга

Түңнел саң-хөө чарыгдалдары (муң рубль)			
	Шунту	2009 ч.	2010 ч.
Кезектер талазы-биле шунтузу, республика бюджетинин акша-хөреңгизи, шунтузу	31566,4	16566,4	15000
ооң иштинде:			
Программаның акша-хөреңгизи (№ 2 капсырылганың 1, 2, 4, 5 кезектерин көөр)	10091,4	5441,4	4650
Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң күрүне деткимчезинче акша-хөреңги	21475	11125	10350
ооң иштинде:			
— сайгарлыкчы чорукту деткиир инфраструктураны тургузуп турар, а ол ышкаш кредиттиг организацияларда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин организацияларында ап турар кредит дээш хуулуг ставкаларны субсидиялаары	4000	4000	-
— чөпшээржилге чурумнарын, ооң иштинде аккредитацияларын болгаш сертификацияларын (экспорт операциялары-биле) эртер талазы-биле төлевир ачы-дузазы-биле холбашкан чарыгдалдарны субсидиялаары	250	-	250
— регионалдыг болгаш регионнар аразының деңгелинде делгелге-ярмаркалыг хемчеглерге киржири-биле, а ол ышкаш «ажыл-ишчи миссиялар»-биле холбашкан биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин чарыгдалдарын субсидиялаары	400	-	400
— эгелеп турар сайгарлыкчыларга грант деткимчезин (субсидияларны) бээри	3825	1125	2700
— сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр муниципалдыг сорулгалыг программаларны субсидиялаары	6000	6000	-
— электрочеткилерге коштунганы-биле холбашкан биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин чарыгдалдарын субсидиялаары	3000	-	3000
— микроакшаландырышкынны сайзырадырынга (микроакшаландырышкын организацияларын субсидиялаары) дуза чедирери	4000	-	4000

«Тыва Республиканың 2009-2010 чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзи болгаш күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программасынга № 2 капсырылга

«Тыва Республиканың 2009-2010 чылдарда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзи болгаш күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программасын хемчеглеринин даңзызы

Хемчеглеринин аттары	Боттандырар хуу-саазы	Чарыгдалдар түнү (муң рубль)			Акшаландырышкын дөзү	Күүседикчилер
		шунтузу	2009 ч.	2010 ч.		
1	2	3	4	5	6	7

1. Сайгарлыкчы чоруктуң ажил-чорудулгазының нормативтиг эргелиг болгаш информациялыг методиктиг деткимче

1.1. Сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдэзинин айтырыының талазы-биле нормативтиг актылар төлөвилелин белектели	2009 ч.	5	5	-	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
1.2. Тематиктиг семинарлар, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзи	2009-2010 чч.	70	50	20	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзи

1	2	3	4	5	6	7
руктуң субъектилеринге конференциялар, бизнес угланышкыннарынның талазы-биле «төгерик столду» органиастаарын чорудар						зинин тал агентилел Республиканың бизнес-ини КАА-зы (ГА)
1.3. Сайгарлыкчы чоруктуң айтырыгыларынның талазы-биле республиканың веб-сайтызының деткимчези	2009 ч.	30	30	-	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел, «Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзи» КАА-зы
1.4. Информастыг-реклама материалдарын үндүрери, белектер, ажилдап кылыры. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр тематиканы массалыг-информация чепсектеринге чырыдары.	2009-2010 чч.	65	15	50	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел, «Тыва Республиканың бизнес-ини КАА-зы
1.5. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин — күрүне деткимчезин ап турарларга реестрлерин чорудары.	2009 ч.	125	125	-	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел, «Тыва Республиканың бизнес-ини КАА-зы
1 кезек талазы-биле шунтузу		295	225	70		

2. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин ярмарка-делгелге ажил-чорудулгазы деткимчези

2.1. Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин ярмарка-делгелге хемчеглеринге киржири	2009-2010 чч.	70	50	20	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2.2. Садыглажылга хандырылганың, «Наадым» национал байырлалдың делгелге-ярмарказын (садыг дериг-херекселдеринин, майгыннарынның сөөртүлгезинин талазы-биле авто ачы-дузалары) органиастаары	2009-2010 чч.	15	5	10	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2.3. Делгелге-ярмарка хемчеглерин эрттирери-биле «Сүбедей» спорт комплекзинин универсалдыг залынга хевис чадыглар садып алыры	2009 ч.	70	70	-	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2.4. Регионнар аразында делгелге-ярмаркаларны органиастаары: - «ТываЭкспо»; - «Хакасия — Тыва — Красноярск край: Дем каттыжылга»	2009-2010 чч.	150	100	50	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел, «Тыва Республиканың бизнес-ини КАА-зы
2.5. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин аразында «Сайгарлыкчы чорук 2008-2009» деп республика конкурсузун чорудары	2010 ч. май	200	-	200	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2.6. Красноярск хоорайның Ленин кудумчузу, 108-те бажыңның (садыгның) арендазы болгаш септелгези	2009-2010 чч.	1994,4	1194,4	800	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2.7. Красноярск хоорайда садыгга садыг дериг-херекселдерин садары	2009 ч.	372	372	-	ресбюджет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдэзинин талазы-биле агентилел
2 кезек талазы-биле шунтузу		2871,4	1791,4	1080		

3. Мурнады хөгжүдөр адырда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң кредит-саң-хөө деткимчези

1. Биче болгаш орту-сайгарлыкчы чоруктуң ектилеринге конкурс энинге күрүне детким-кадары, ооң иштинде:	2009-2010 чч.	21475	11125	10350	ресбюд-жет	Тыва Республика-ның Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдези-ниң талазы-биле аген-тилели
1.1. Биче болгаш орту-сайгарлыкчы чоруктуң ектилериниң кредиттиг инициацияларында апар кредит дээш хуулугкаларны субсидия-ы	2009 ч.	4000	4000	-	ресбюд-жет	Тыва Республика-ның Экономика яамы-зы, Тыва Республи-каның Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдези-ниң талазы-биле аген-тилели
1.1.2. Чөпшээрелге мнарын, ооң иштинде едитацияларын болгаш ификацияларын (эксперациялары-биле) р талазы-биле төлевир дузазы-биле холбаш-чарыгдалдарны субси-аары	2010 ч.	250	-	250	ресбюд-жет	Тыва Республика-ның Даштыкы харыл-заалар талазы-биле агентилели, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
1.1.3. Регионалдыг бол-регионнар аразының нелинде делгелге-аркалыг хемчеглерге кири-биле, а ол ышкаш ыл-ишчи миссиялар»-холбашкан биче бол-ортумак сайгарлыкчы ктуң субъектилериниң ыгдалдарын субси-аары	2010 ч.	400	-	400	ресбюд-жет	Тыва Республика-ның Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдези-ниң талазы-биле аген-тилели
1.1.4. Эгелеп турар сай-ыкчыларга грант дет-езин бээр	2009-2010 чч.	3825	1125	2700	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
1.1.5. Сайгарлыкчы чо-гу сайзырадыр мун-илдыг программаларны идиялаары	2009 ч.	6000	6000	-	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
1.1.6. Электри четкиле-е коштуңганы-биле хол-кан биче болгаш орту-сайгарлыкчы чоруктуң ектилериниң чарыгдал-ын субсидиялаары	2010 ч.	3000	-	3000	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
7. Микроакшаланды-шкынны сайзырады-га (микроакшаланды-шкын организация-ын субсидиялаары) дуза-ири	2010 ч.	4000	-	4000	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
8 кезек талазы-биле тузу		21475	1125	10350		

4. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң инфраструктура хөгжүлдезиниң деткимчези

1.1. «Тыва Республика-Бизнес-инкубатору» үнениң автономнуган черин тургузары сидиялаары)	2009-2010 чч.	5875	3375	2500	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели
1.2. Тергиин хөй-ниити арлыкчылар каттыжыл-рын, а ол ышкаш биче гаш ортумак сайгар-ны чоруктуң субъекти-ин деткиир инфра-ктураларны тургузуп-р организацияларны наары	2009 ч.	50	50	-	ресбюд-жет	Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели, «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» КАА-зы
4 кезек талазы-биле тузу		5925	3425	2500		

5. Бизнесиң хөгжүлдезиниң кадрлыг хандырылгазы

5.1. Массалыг про-ммалар өөредилгезин гаш квалификациялар идерин (эгелеп турар гарлыкчы чорук-ектилеринге ква-рикациялар бедиде-ге кыска хуусаалыг-стар) боттандыраары	2010 ч.	1000	-	1000		Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң тала-зы-биле агентилели, «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» КАА-зы
5 кезек талазы-биле тузу		1000	-	1000		

1. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар. 2. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Ш.КАРА-ООЛ.

Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлериниң аныяктарның хандырылгазының эң биче нормативтерин тодарадырының методиказын бадылаарының дугайында

2010 чылдың апрель 23 № 154 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Күрүне чөвүлелиниң хуралының 2009 чылдың июль 17-де түннелдери-биле Россия Федерациязының Президентизиниң 2009 чылдың июль 30-де № Пр-1994 Гс-биле бадылаан Россия Фе-дерациязының Президентизиниң даалгазын күүседири-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлериниң аныяктарның хандырылгазының эң биче нормативтерин тодарадырының методиказын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың апрель 23-те № 154 доктаал-биле бадылаан

Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлериниң аныяктарның хандырылгазының эң биче нормативин тодарадырының МЕТОДИКАЗЫ

1. Регионалдыг социал албан черлеринде аныяктарның чурттап турар чериниң аайы-биле (хөй ажылдыг аныяктар төптери, аныяктар бажыңнары, профугланышкыннар болгаш хостуг үе төптери) нормативтиг херег-лелди культура, спорт болгаш тургузуглар органнарының албан черлеринге хамаарыш-тырбас болгаш аныяктар херектериниң талазы-биле албан черлериниң органнарынга хамаарыштыр тодарадыр. Сүмелзэн норма-тивтериниң чедишкыннер деңгелин 2015 чылга чедир чурттакчы чоннуң аныяктар категориязынга хамааржыр санын барым-даалаан ортумак нормативтерин ажылгаар кылдыр санап каан.

Нормативтер үш кол албан черлериниң хевирлеринге чарлып турар: аныяктар бажы-ны, аныяктар төвү, аныяктар клубтары.

Аныяктар бажыңынче эрттирилге — хуннуң-не 500-тен эвээш эвес кижиге, чылда 182500 кижиге бооп турар.

Аныяктар төвүнче эрттирилге — хуннуң-не 150-ден эвээш эвес кижиге, чылда 54750 кижиге бооп турар.

Аныяктар клубунче эрттирилге — хуннуң-не 70-ден эвээш эвес кижиге, чылда 25550 кижиге бооп турар.

2. Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлериниң Тыва Республиканың аныяктар-биле хандырылгазының эң биче норматив-терин тодарадырының методиказы аныяк хамаатыларның күш-дамыр, сагыш-сеткил, мөзү-шынар талазы-биле сайзыралының, социал хандырылга талазы-биле ачы-дуза чедирилгези аныяктар аразында кадык амыдыралды хевирлээр, амыдыралының аайы-биле берге байдалда таварышкан уругларга болгаш салым-чаянныг аныяк-

тарга деткимче, аныяктарның патриоттук кижизидилгези болгаш ажыл-биле ханды-рылгазы, назы четпээннерниң хайгаарал чок чоруун болгаш чурум хажыдышкыннарын баш удур болдурбас талазы-биле хемчег-лерни организаастаар болгаш чорударын боттандыраар аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлеринде Тыва Республиканың аныяктарының хереглелиниң нормативтерин санаарынга ажылдап кылдырган.

3. Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың болгаш муниципалдыг албан черлериниң адаанда бо методиканың сорул-галарында Тыва Республиканың девискээ-ринде бүрүткеттинген болгаш албан чериниң уставы-биле, а ол ышкаш ооң филиалда-рының тодараткан аныяктар политиказын боттандыраар сорулга-биле бодунуң ажыл-чорудулгазын боттандырып турар кылдыр көрүп турар.

4. Аныяктар-биле ажыл талазы-биле республиканың албан черлерин Тыва Респу-бликаның аныяктар-биле хандырылгазының биче тодарадылгазының нормативи Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар аныяктар санындан болгаш 36000 аныяк чурттакчыга онааштыр (14 хардан 30 харга чедир хар-назылыг) аныяктар-биле ажыл талазы-биле 1 албан черинден эвээш эвес тодарадаттынар.

5. Аныяктар-биле ажыл талазы-биле муниципалдыг албан черлерин аныяктар-биле хандырылгазының биче тодарадыл-газының нормативи муниципалдыг тургу-зуглар девискээринде чурттап турар аныяк-тар санындан болгаш муниципалдыг тургузугларның хевиринден таблица езугаар тодарадаттынар.

Нормативтиң хевир	Республика албан чери	Муниципалдыг албан черлери *
Аныяктар-биле ажыл талазы-биле албан черлериниң аныяктар-ның хандырылгазының биче нормативи	36 муң аныяк кижиге онааштыр 1 албан черинден эвээш эвес	1000 аныяк кижиге онааштыр 1 албан черинден эвээш эвес

* 500 аныяк кижиге санныг Тере-Хөл кожуунунга албан черлериниң саны норматив аайы-биле 500 аныяк кижиге ажыл талазы-биле 1 албан черинден эвээш эвес.

Тыва Республиканың «Кызыл кожуун муниципалдыг районнуң» девискээринде турар көдээ ажыл-агыйжы сорулгалыг категориялыг черлерни үлетпүр категориялыг болгаш өске-даа тускай сорулгалыг черлерже чер-уастоктарын шилчидериниң дугайында

2009 чылдың декабрь 30 № 668 Кызыл хоорай

«Енисей үлетпүр компаниязы» ХАН-ның дилзэнге болгаш Россия Федерациязының Чер кодекзиниң 8 дугаар чүүлүнүн 1 кеззэн, 2004 чылдың декабрь 21-де «Черлерни болгаш чер уастоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидериниң дугайында» № 172-ФЗ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кеззэн удур-тулга болдуруп, көдээ ажыл-агыйжы сорулгалыг категориялыг черлерни үлетпүр категориялыг болгаш өске-даа тускай со-рулгалыг черлерже чер уастогун шилчидер материалдарны сайгаргаш, Тыва Респу-бликаның Чазаның доктаадыры болза:

1.Хөмүр-даш тывыжын чорудары-биле геологтуг шинчилелдер кылырда көдээ ажыл-агыйжы категориялыг черлерни үлетпүр категориялыг болгаш өске-даа тускай сорулгалыг черлерже шилчидери-биле чер уастоктарын:

— Элегес-Аксы сумузунуң чөөн тала-

зында 108 метр ырак черде чыдар 17:05:0402001:60 кадастр дугаарлыг 151028 дөрбелчин метр шөлдү № 1 капсырылга езугаар;

— Элегес-Аксы сумузунуң чөөн талазында 108 метр ырак черде чыдар 17:05:0402001:60 кадастр дугаарлыг 36454 дөрбелчин метр шөлдү № 2 капсырылга езугаар;

2.Тыва Республикада Шимчевес өнчү объектилериниң федералдыг кадастр агенти-лелиниң эргелелинче ук доктаалдың хоол-газын чорудар.

3.Ук доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарга парлаар.

4.Ук доктаалдың күүселдезиниң кон-тролюн Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Ондактыг-ла!

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУРУ ЧУГУЛА

Тыва Республиканың Кызыл хоорайда чурттап турар Сергей Кузнецовтун база Хакасияның төвү Абаканның чурттагычы Олеса Нижегородованың чорудуп турганы «садыг-саарылга» ажылы кем-херек оттурганы-биле доозулган.

Олар боттарын «Русфинансбанкының» ажилдакчылары кылдыр таныштырып тургаш, Кызылдың чурттагычыларын кыска үе дургузунда 20 муң рубль ажыг түңнүг акшаны меге арга-биле оорлап алганнар.

Олеса Нижегородова Абаканга тургаш-ла шалыңың дугайында справка болгаш хүлээникчилер чокка 50 муң чедир рубль түңнүг кредитти алырынга дуза чедирип болурун дугайында чарлалды Кызылдың бир солунунга парлаткан. Телефон дамчытыр чарлалды сонунгап айтырган медээлер кирип кээри билек-ле, кажар херээжен Кызылга келгеш, бодунуң «талалакчызы» Сергей Кузнецовту тып алган.

«Русфинансбанкыдан» шалың справказы база хүлээникчилер чокка кредитти дүрген алырынга дузалашканы дээш олар кредит алып күзелдиг хамаатылардан 2 муң рубль шаңнал бээрин негээр турганнар. Дугуржуп алганы черге кеттиңип алганы эки херээжен кижикелир турган. «Русфинансбанкының» кредит алырда

долдурар бланкызының хоолгазын кредитти дүрген алыксаан хамаатыга дамчыткаш, ону долдургаш, почта таварыштыр ында айтып кааны адрес езугаар дүрген чорударын сүмелээш, ук херээжен дыка далаш чоруй баар турган.

Когараан хамаатылар мегеледип алганын «Русфинансбанкының» Тывада салбырынга сүме айтырып чеде бергеш, ам билип, эскерип каар турган.

Тускай дилеп тывар хемчеглер чорудуунуң түңнелинде шагдаалар ол херекке каразыдып турары ийи хамаатыны — кыс биле эр кижини тудуп хоругдаан. Каразыдып турарлар үүлгеткени кемниг-херээжн дугайында өчүктөрүн берген. Оларга хамаарыштыр РФ-тиң КК-ниң 159 чүүлүнүң 2 кезээниң — баш бурунгаар дугуржулга-биле мегелээр чорукту бөлүк кижилерниң кылганы кеземче херээ оттуртунган. Ук кеземче херээ 300 муң рубль акшага чедир торгоал, азы беш чылга чедир хосталгазын казыыр ялага онаажыр.

Хамаатыларны серемчилелдиг болурунче Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-зы база катал кыйгырып тур!

Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның ЗКУЗ-зи.

ӨРТТЕН КОГАРАВАС ДИЗЕ...

2010 чылдың алды айларының дургузунда Кызыл хоорайга 4 өрт халавы болган. Оон түңнелинде 2 кижикогараан. Эрткен чылдың шак-ла ол үе дургузунда 5 өрт халавы болган. Оларның үжү — от-биле оваарымчалыг эвес болганындан, бирээзи — электрилиг дериг-херекселди тургузуп тура, өртке удур дүрүмнерни хажытканындан база бирээзи электри дузазы-биле чылдар чүүлдүн хөлүн эрттир изий бергенинден болган.

Бо хүнде хоорайда ниитизи-биле 550 садыг-саарылга объектилери бүрүктеттинген. Садыг-саарылга черлеринге өрттүн болу бээр кол чылдаганы от-биле оваарымчалыг эвес болганы болуп турар. Ынчалдыр 2010 чылдың февраль 20-ниң хүнүнде 15.43 шакта өртке удур хайгаарал чериниң төвүнче Кызылдың Семирацкий 60 адресе садыгның өрттени бергениниң дугайында медээ келген. Аңаа болган өрттүн чылдаганы — таакпылап турган кижиниң от-биле оваарымчалыг эвес болганы. Өрт садыга улуг материалдыг когарал чедиргенинден аңгыда, 1950 чылда төртүтүнген М.С. Хүндүт кемдээн болуп турар.

Күрүнениң өртке удур хайгаарал чериниң Кызыл хоорай талазы-биле кил-

дизи албан черлериниң удурт өртке удур айыыл чок чоруктулерин база көрдүнген нор сагырын база катал сагындыра тодаргайлаарга:

— 14 хар четпээн уруглар садарын хоруюру;

— «электрилиг дериг-херексел» телефон харылзаазының, үптүдүр дериг-херекселдерниң байдалын доктаамал хынал хөрели бээр таварылгада селдарый чорудар хемчеглерни а

— өрт өжүрер херекселдер өжүрер чүүлдерниң, өрт краңболгаш дүрген үне бээр эжтурар черлерин билир болуру;

— өрт өжүрериниң бар хдерин ажылгаарының дүрүмнер болуру болгаш оларның а байдалын доктаамал хандыра

— ажил хүнүнүн төнчүзү дугайында дамчыдар четкилер, да, электриниң өске-даа четкилышкаш электри дериг-херексел өжүргенин хайгаараары.

А. ДАГБА

Күрүнениң өртке удур хайгаарал чериниң Кызыл хоорай талазы-биле килдистиң инспекторунуң с

ЫНАКШЫЛЫМ АМ-ДАА ӨШПЭЭН, ыры болуп хуула берген чурттап чору

Бурятияның көдээ ажил-агый институтун 1968 чылда дооскаш, чуртум Мөңгүн-Тайгага чедип келген мен. Хувааткан-даа черим ол. «Малчын» совхозка зоотехниктеп ажилдап эгеледим. Чаа келген специалист болгаш ажил-иштиң уун-шини тып, дуржулгалыг зоотехник Демир-оол Доскаарның арга-сүмезин ап турган мен. Ол-ла ажилга ижигип чадап турумда «Радист Доржу» дээр акыйның оглу Дамба мээң оруумну доза кылаштаар, кежээлерде соңга баарында ээртилечейнип турар апарган. Баштайгы дээрде кичээнге-даа албаан мен. Эртен эрте тургаш, аалдар кезип чоруптар мен, кара кежээ келир, чамдыкта каш-даа хонар.

Бир-ле дыштаныр хүнде чааскаан бажыңымга олурумда Дамба бо кирип келди.

— Чудангы хой соондан чеже кылаштаар сен, уруг, мээң аэропортумга чедип кел, амгы шагның аппаратураларын көргүзүп берейн — деп мени-даа кынчыктырар хире эвес хөмө келди.

— Хой эди чип өскөн хиреңде, «чудангы-чадангы» деп алган, чүү кончуг тураң улуг оол сен? — деп, шириин үн-биле чугааладым.

— Өршээ-өршээ, сени хому-дадыр деп бодавадым, шала ыя-дыксап турарымны чажырып, кончуг кижик бооп турарым ол-дур ийин — дээш, сорунзалыг хүлүмзүргү-биле менче көрүндү.

— Ийет харын, аэропортка-ла турарыңны көөр кижик-дир мен, ында чүнү канчал турар кижик сен? — деп, бодум база «чымыч» келдим.

— Аэропорт начальниги кижик-дир мен — дээш, херээн безин көдүргүлдү.

Ол шагда бистиң суурга телевизор бар эвес, кинолар чүгле кежээ болур. Чалгаарап орган кижик сонунгап чеде бердим. Самолет хонар черде туткан элээн улуг бажыңның бичии үгээңче мени кириди. Шынап-ла, аңгы-аңгы көзенектерде янзы-бүрү оттар хып турар аппаратура бар чораан. Дамба-биле кирип кээри-виске-ле, манаан чүве дег, ында демир үн кыйгыра берди. Дамба микрофонун дегиит алгаш, харыылады: «Можара, можара, я орала, ора-ла, ора-а-ла-а!». Каткым-даа кээр. Ында үн орта дыңналбас, чүнү-даа чугаалап турары билдинмес, чүгле холураар. А Дамба билип кааппан.

— Кызылда агаар багай-дыр, бөгүн самолет келбес — деп кагды.

— Начальник кижик мен дидин,

чагырганда албатыларың кайы чүвөл, прогулдап турары ол бе? — деп кочуладым.

Дамба буруузунуп хүлүмзүрээш, чугаалады:

— Мен дээрге бо аэропорттун начальниги-даа, кассири-даа, пассажирлерни самолетка олуртур үдекчи-даа, ажил соонда өршээди чуур аштакчызы-даа кижик-дир мен — дээш, тадыладыр каттырды.

Оон аппаратуразын сонунгап, Кызыл, Тээли, Кызыл-Мажалык, Чадаана-биле харылзажырын дыңнап, кежээге чедир орган мен. Хөөрежирге солун-даа, казык-даа, чараш-даа оол деп чүвени ынчан эскерип кагдым. Ынакшыл шак ол «экскурсиядан» ынчаар «төрүт-түнген».

Херек шуудай берген. Ол-ла 1968 чылдың октябрьның кайгамчык бир хүнүнде кудаысты эрттирер кылдыр ада-иелер-даа, ал-боттары-выс-даа дугуржуп кааппан бис. Ол байырлал хүнүнүң бүдүүзүнде Мугур-Аксинга Мөңгүн-Тайга кожуунуң катал чаа тургустунганынга тураскааткан улуг хурал болган. Ону партия обкомунуң бирги секретары С.К. Тока дарга эрттирген. Политиктиг, экономиктиг улуг ужуур-дузалыг айтырыгга мөңгүн-тайгажылар идепкейлиг киришкеннер. Улуг дарганы үдээри-биле даартазында аэропортка суур улузу барык шупту келген. Мээң Дамбам ужудукчулар-биле кады самолеттун эжииниң аксында дарганы хүндүткел-биле олуртур дээш турган чүве. С.Токаны үдөп келген чаа кожуунуң даргазы Хертек Сүрүнович Эрес-оол Дамбаже айтыткаш, бир чүве чугаалады. Ынчан Тока эргилип кээп, Дамбаның холун туткаш:

— Байыр чедирип тур мен,

дунмам, душтууң кайыл, бо бе? Ажылым чай чок-тур, оон башка силерниң бөгүн болур кудаарга олурар чүвемни. Бирээңер чаа тургустунган районнуң малының баш санын өстүрер дээш күжүн берзин. А сен, оглум, чоннуң аргыжылгазын эки боттандырып көр, аас-кежиктиг чурттаңар, ажы-төлүңер хөй болзун! — дээш, самолетче кире берди. Ындыг улуг даргадан йөрээл дыңнаары биске төөгүлүг болушкун болган.

Ол йөрээл алган хүнүвүстен эгелээш, Дамба Салчакович Доржу-биле үжөн ажыг чыл кады чурттадывыс. Улуг дарганын йөрээли боттанган, бистиң амыдыралы-выска улуг салдарны чедирген. Кайы-выс-даа багай диртейин ажилдап келдивис. Ийи кыс, ийи оолдуг-даа болган бис.

Мээң өөм ишти, уругларым аказы Дамба дээрге 8 ажы-төлдүг улуг өг-бүлениң эң улуу. Дунмаларын өстүреринге ада-иезинге дузалашпышаан, почта черинге радистеп ажилдап турган аказы Салчак Соскурович Доржунуң чанынга үргүлчү чоруур болгаш, «морзениң үжүктөрүн» кара чажындан шингээди ап, харын-даа телеграммаларны, медээлерни бичиизинде-ле дамчыдыптар апарган. Оон назы-хар чеде бээрге, ону почтага радистедип каан.

Мугур-Аксинга самолет хонар шөлге радистеп ажилдаар кижик херек апаарга, 1967 чылда шеригден келирге, ону Тываның авиаотряды «тып» алган. Оон бээр ол бодунуң назынында кара чаңгыс ажилды кылып келген. Шынап-ла, Мугур-Аксы аэропортунуң начальниги-даа, кассири-даа, аштакчызы-даа болуп, үжөн ажыг чыл болган. Оон аңгыда самолет хонар шөлдүн

байдалын база үргүлчү хайгааралга алып, улуг хар чааптар болза, кожуун чагыргазыңа чедип, машина-техника аймаан эвилелдеп тургаш, шөлдү аштадыр. Оон кызымак ажылы халас барбаан, партия райкомунуң, район Советиниң хүндүлөп бижиктери, Тываның авиаотрядының шаңналдары, социалист чарыштың тилекчизи деп хүндүлүг аттар аңаа дыка хөй турган.

1970-80 чылдарда Мугур-Аксиндан «Улуг чер-биле» харылзаа чүгле самолет дамчытыр боттанып турган. Пассажирлерни-даа оон-биле аргыштырар, бараан аймаан база самолетка эккээр. Чамдыкта бир хүнде үш-дөрт АН-2 улаштыр-улаштыр ужуп кээп, эндере бараан эккээр. Райпо ажилдакчылары оларны складтарынче дажыглап шыдавын баар, орайтааш, хүн ажа бээрге, шөлгеле кааптар турган. Чанынга таңныыл безин тургуспас. Даартазында алырынче безин далашпас, ажил-агынын шийтпирлээш, машина-тергезин ажилдадып алгаш, элээн орайтай бергенде келирлер. Ол бараанга кым-даа дегбес, аңаа хонар, хүнээр. Чүгле харысалгалыг ажилдакчыларның сагыш човаар чүвези-өл-чаыс кээп, ол бараанны өттүрүп кааптар ирги бе деп сестир турган. Оор алгаш баар дугайында кымның-даа бажыңга кирбес.

Дамба Салчакович Доржу школага идепкейлиг ада-иелерниң бирээзинге санадып, төрөлдер комитетин даргалап-даа турду. Бо талазы-биле менден кордал чок-ла болгай, көдээ ажил-агый специализи болгаш, «чурттаар» черим малчын коданнар турган. Дөрт уруувусту колдуунда-ла аказы өстүрген дизимзе, частырыг чок.

Доржулар — Мөңгүн-Тайгада төлөпиглерге санаткан өг-бүлө. Аказы Салчак Доржу бүгү назынында харылзаа шугумунга ажилдап келген, «СССР-ниң хүндүлүг радиизи» деп аттыг чораан кижик. Ажилдаан эш-өөрүңге, кады-кожа чонунга эптиг-ээлдек. Боду хөй ажы-төлдүг болгаш ыңдыг ийикпе, кудумчуга бичии оолдар, уруглар көрүп каанда оларны чаптаар, оларның-биле ойнаар, карманында акшазы бар болза, конфета-чигир-

даа садып үлөп чоруур кижик баның авазы Дүгер Хойлу райпонуң хоочуну. Аңаа чылдарда ажилчын болуп Шала-даа чуп турар-ла, тада-даа оор-ла. Дайын-рында тылга ажилдап, нарынч бирээзи чораан оон күш-ажылга бердинг чуг кижик чораан. Оларнылары шупту төлөпиг кижик-ганнар. Боттарының арга-лини, эртем-билииниң аа чонунга ажилдап берруурлар.

Уругларым адазы, үжө чыл кады чурттаан эжим 2001 чылда халаптыг аарыг каш, бистиң аравыстан чоруткан. Ону чаңгыс черлары утпааннар, ам-да са кын езулалдарын кылып турган. Оон туржук, Кызылдың адының ажилдап турган оон ажилдакчылары кан байырлалдарда бистерге чедирип, Дамбаны утпайт бадыткап турганнар.

Дамба-биле танышкан бээр эрткен үени санаар дөртөн чыл ашкан-дыр. Т бурунгаар ону оксунган-зумза, аңаа ынакшылдым өшпээн, оон каттыраңнаа-тары ам-даа меңээ көстүп чугаазы кулаамга дыңнап. Күжүр эжим дириг чораан май төнчүзүнде 65 харлаа ийик. Оон төртүтүнген ынак эжимни катал-катал аас-кежиктиг үжөн ажыгны чурттап эрткенимге чорнып-даа, халаптыг аарыг э, за, ам-даа чурттап болур деп хомуудап-даа олур-Ынчан бистиң чаңгыс чер-вус, республикада сураг-лукчү Салчак Молдурган бага тураскааткан мындыг одуругларын сактып келди. Аэрофлот дүрзулгенген Алдын-сарыг демдээ ч, Хертеш, чоргаар эрни и Генерал-даа сагындыра Ужудукчуларның форм кеткен эжимниң овор-хеве, карактарыгга меңгези-чаар артып калган.

Кара-кыс ЧУЛА күш-ажылдың хо Мугур-Аксы суур.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди

ити шөлү 35 481,0 га, чыл санында белеткээрининг хемчээли 2,0 муң кбм ыяшты лесничествозу» КА болгаш «Тес-Хем лесничествозу» КА талазы-биле 25 чыл чыл санында белеткээрининг хемчээли 3,2 муң кбм ыяшты «Каа-Хем лесничествозу» КА талазы-биле 10 чыл хуусаада белеткээри-биле арга-арыг участоктарын аарының керээзин чарар эргени садар талазы-биле аукцион эрттирерин чарлап а-Хем лесничествозу» КА 49 чыл хуусаада чыл санында 24,3 муң кбм ыяшты р. Аукционга киржилге дээш долааның хемчээлин аукционга садар чүүлдүн эге (аренда төлевирининг эге хемчээлининг) 100 хуу хемчээлдиг кылдыр төлээрин ыр.

1. Садыглаашкынның хевири: аас-биле садыглажышкын хевирлиг аукцион.
2. Аукционнунг организакчызы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди. Адреси: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-ыяш ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарының килдизи. Телефону: 8 (39422) 6-19-18, факс: 6-11-94, E-mail: gk117@hxt.ru.
3. Аукционнунг салыы: ыяш белеткелин чорудары-биле арга-арыг участоктарын арендаарының керээзин чарар эргени дараазында аукцион едичиназы-биле садар:

Арга-арыг участогунун кадастр ду-ары, арга-арыг даңзы-ында күрү-учедунун иери	Турар чери		Кварталдың №	Шөлү, (га) чылда к у б - метри	Ажыг-лалдың чөпшээр-рээрн хевири	Аук-га кирген чүүлдүн эге өртээ (чылда аренда төле-вирининг эге хемчээли) (рубль-биле)	Долааның түнү (руб)
	Лесни-чество	Лесничествонун участогу					
			25 чыл хуусаада				
2010-06	Каа-Хем Тес-Хем	Бүрен-Бай-Хаак Сизим Шуурмак	Ажыглал аргалары: 54 (24-30, 33, 34, 36, 37) 382 (6-11,13-15,18-24, 2532, 33-40, 41-46); 1 (1-40); 2 (1-30); 3 (1-51), 4(1-39); 5 (1-43); 6(1-51); 7(1-33); 10 (1-37); 11(2,14, 15, 21)	8695,0/2000	Ыяш белеткели	49178,00	49178,00
2010-06	Каа-Хем	Сарыг-Сеп	10 чыл хуусаада Ажыглал аргалары: 73 (3, 4, 5, 6, 11,12, 20, 32); 75 (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8,14, 21); 86 (3-6, 8-12,17, 20, 21-24)	2821,0/3200	Ыяш белеткели	102826,00	102826,00
2010-06	Каа-Хем	Бүрен-Хем	Ажыглал аргалары 75(2, 4, 8,10-14,16-18, 21-24, 26-30, 32-37). 59(1-27), 71(1-9,12-15,17-20, 22-26, 28-30, 32, 36, 41, 43), 70 (4-8,10-12,14-16,19-22, 24-26, 28-30, 33-35), 57 (2-17, 20-34, 36-39, 4 2-49), 43(1-37, 40-54), 21 (1-60), 20 (4, 5, 8-12,17,18, 21, 26, 28),19 (1-14,18-24, 27-29, 32, 33, 35, 37, 40, 41), 18 (1-38, 41-44), 41 (1-3, 8-11,15-18, 20, 21, 26-29, 31-34, 40, 41),18 (1-38, 41-44), 41 (1-3, 8-11, 15-18, 20, 21, 26029, 31-34, 40), 56 (1-4, 8-15,18, 21, 23, 24, 26, 27, 30, 31, 34), 75(1, 3, 5-7,13, 19), 72(1, 9, 15, 19, 20, 25, 31), 45 (1, 2, 12, 13, 35, 37, 39), 25 (26) Камгалал аргалар (суг камгалал зоназы) 44 (13-16, 28, 29, 31, 40, 51-53), 58 (5-8, 24-26). Үүргене камгалалының аргалары 71 (31, 33, 34, 37, 38, 40, 42), 70 (13, 9, 13, 17, 18, 23, 27, 31, 32), 57 (1, 18, 19, 35, 40, 41), 43 (38, 39), 42 (1-4, 20, 21, 53, 54, 61, 62, 67, 68, 69), 20 (1-3, 6, 7,13-16,19, 20, 22025, 27),19 (15-17, 25, 26, 30, 34, 38, 39),18 (39, 40, 45, 46), 41 (4-7, 12-14,19, 22-25, 30, 35, 39), 56 (5-7,16, 17,19, 20, 22, 25, 28, 29, 32, 33, 35, 36)	2,0	Ыяш белеткели	766968,007	766968,007
			Шупту	35481,0/29500,0		918972,0	918972,0

ыг участогу эзлеттинмээн, ажыглаарыңа кызыгаарлаашкыннар тургустунмаан.
аукционга киржирининг чагыын кирир чери, хүнү болгаш доостур хуусаазы: арга-арыг участогунун кадастр ду-ары, арга-арыг даңзы-ында күрү-учедунун иери, арга-арыгны катап тургузарының килдизи. 2010 чылдың август 26-дан 2010 чылдың ы 20-ге чедир ажил хүннеринде болгаш ажил шактарында.
аукцион болур чер болгаш хүн: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин зу, 1 «б», каб. 7—арга-ыяш ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарының 4. 2010 чылдың сентябрь 28-те, 14.00-шакта (тус черниң шагы-биле).
албан-езузунун сайтызы: аукцион дугайында документацияны Интернетте албан-н сайтызы: www.gov.tuva.ru деп адреске кириген.
аукционнунг базымы—аукционга садып турар чүүлдүн эге өртээниң (чылда аренда иининг эге хемчээлининг) 5 хуузу.

8. Аренда керээзин чарар хуусаазы: аукцион протоколунга ат салган хүнден эгелеп он ажил хүнүнүн дургузунда аренда керээзин чарган турар ужурлуг.
9. Долаа төлевир болгаш ону төлээрининг дугайында медээлер: аукционга киржири-биле 2010 чылдың сентябрь 20-ге чедир долаа акшаны төлевир поручениези-биле аукционга саткан чүүлдүн эге өртээниң 100 хуу хемчээлдиг кылдыр, аукцион организакчызының агар санынче шилчидер.
Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди.
ИНН 1701046164,КПП 170101001,Р/с 4030281080000000004 ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банк России г. Кызыл, БИК 049304001. «Төлөвириниң ады» деп черге «Арга-арыг аукционунга киржилге дээш долаа төлевир» деп айтыр.
10. Аукцион дугайында долу медээни болгаш киржикчилериниң документилен аукцион организакчызындан ал болур силер. Тел. (8 39422) 6-19-18. Харылзажыр киж: Татьяна Михайловна Ананына.

2010 чылдың июль 5-те №6-ар/2010 дыштанылга ажил-чорудулгазын боттандыраы-биле арга-арыг участогун арендаарының керээзин чарар эргени садар талазы-биле аукционнунг түңнелдерининг дугайында ОТЧЕТ

рга-арыгның участоктарын арендаарының керээзлерин чарар эргени садар азы ыгның өзүмнерин садып алырының болгаш садарының керээзлерин чарарының ин садар талазы-биле Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле комитедининг 2009 чылдың декабрь 16-да №134 дужаалында бадылаттынган нга, 2009 чылдың декабрь 17-де Тыва Республиканың Арга-арыг талазы-биле күрүне дининг «Арга-арыг участогун арендаарының эргезин садар талазы-биле арга-аукционун эрттирерининг дугайында» №137 дужаалыңа үндезилээш, 2010 чылдың 7-те дыштанылга ажил-чорудулгазын боттандыраы-биле арга-арыг участогун

- арендалаарының керээзин чарар эргени садарының талазы-биле аукционну (моон соңгаар— аукцион дээр) эрттирген.
2. Аукцион комиссиязының хуралы болуп турда аукционнунг организакчызы (Тыва Республиканың Арга-арыг талазы-биле күрүне комитеди) аудиобижидилгени кылып турган.
 3. Арга-арыг участогун арендааар керээзин чарар эргени садар талазы-биле 2010 чылдың июнь 24-те №6-ар/2010 аукционга киржиринге чагылар хүлээп алырының протоколунга үндезилеп, аукцион комиссиязы №1, 2, 3 аукцион единицаларының талазы-биле аукционну болбаан деп санаан:

Арга-арыг участогунун кадастр ду-ары, арга-арыг даңзыында күрүне чедунун номери	Турар чери		Квартал-дың №	Шөлү, (га)	Ажыглалдың чөпшээрээрн хевири	Аукционга кирген чүүлдүн эге өртээ (рубль-биле)	Баш удур төлээр долаа (руб)
	Лесничество	Лесничествонун участогу					
36-2010-03	Каа-Хем	Сизим	174/45	1,77	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга бол-гаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраыңа	20026,0	20026,0
37-2010-03	Каа-Хем	Сизим	176/5	1,0	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраыңа	15839,78	15839,78
38-2010-03	Туран	Өөк	131/1	1,0	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга бол-гаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраыңа	2262,83	2262,83

0 чылдың июнь 24-те №6-ар/2010 аукционга киржирининг чагылар хүлээп алырының олун езугаар №1 аукцион единицанын езугаар аукционга киржиринге чүгле чаңгыс Тувинские каникулы» деп кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилгени кириген, ору Алексей Николаевич Филиппов, №2 аукцион единицанын езугаар хуу

- сайгарлыкчидан Чечек Дембиловна Монгуш, №3 аукцион единицанын езугаар «Аргатай» кзыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилгеден чингине директору Владимир Сергеевич Новиков.
4. №4 аукцион единицанын езугаар аукционну болбаан деп санаан.

Арга-арыг участогунун кадастр ду-ары, арга-арыг даңзыында күрүне чедунун номери	Турар чери		Квартал-дың №	Шөлү, (га)	Ажыглалдың чөпшээрээрн хевири	Аукционга кирген чүүлдүн эге өртээ (рубль-биле)	Баш удур төлээр долаа (руб)
	Лесничество	Лесничествонун участогу					
39-2010-03	Каа-Хем	Сизим	135/59	0,9	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраыңа	10182,72	10182,72

ыглар кириерининг хуусаазы доозулгужеге чедир чаңгыс-даа чагыг кирбээн. иннун кара чаңгыс киржикчилеринге арга-арыг участогун арендаың керээзин аукцион азының эге өртээ-биле (аренда төлевирининг эге хемчээли-биле) он хонуктан тпайн чарарын сүмелээн.
аукционга келген №1 аукцион единицанының аукцион киржикчилери «Тувинские ы» деп кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилгеден директору Алексей Нико-Филиппов, №2 аукцион единицанын езугаар хуу сайгарлыкчидан Чечек Дембиловна и, №3 аукцион единицанын езугаар «Аргатай» кзыгаарлаттынган харысалгалыг илгеден чингине директору Владимир Сергеевич Новиков олар арга-арыг участогун лаарының керээзин чарар эргени садар талазы-биле аукционнунг дүрүмнери-биле саннар. Садыглажырын күзээн аукцион киржикчилеринден №1,№2, №3 аукцион аларының талазы-биле долаа түнүн оларның төлээнин бадыткаан документиленни Төлөттинген долаа дугайында медээни 2010 чылдың июнь 24-те болур акционга

- киржирининг чагыларын хүлээп алган Протоколга демдеглээн.
5. Аукционнунг киржикчилери аукцион эрткенининг соонда 10 ажил хүнүнден орайтатпайн аукционнунг организакчызы—Тыва Республиканың Арга-арыг талазы-биле күрүне комитеди-биле №1, №2, №3 аукцион единицаларын езугаар арга-арыг участогун арендаарының керээзин аукцион единицанының эге өртээ-биле (аренда төлевирининг эге хемчээли-биле) чарар хүлээлгелиглер.
 6. Аукционнунг киржикчилери №1, №2, №3 аукцион единицаларын садар кылдыр үндүрген арга-арыг участогун арендаарының керээзин 1997 чылдың июль 21-де «Шимчевес эт-хөреңги эргелерин болгаш ону садып-сайгарарының күрүне бүрүткелининг дугайында» №122-ФХ езугаар бүрүткеткен соонда болгаш арга-арыгны шингээдирининг төлөвилелинге күрүне экспертиказының чогумчалыг түңнелин организакчыга киригенде дыштанылга ажил-чорудулгазын боттандырып болур.

Хоочуннар – аравыста

СЛЕТКА ЧЫСКААЛЫПКАННАР

Эрткен айның сөөлгү хуннеринде Тываның иштики херектер органнының регионалдыг хөй-ниити хоочуннар организациясы Сесерлиг суурнуң чанынга республиканың иштики херектеринин хоочуннар чөвүлелиниң I-ги следун эрттирген.

Аңаа хоочуннарның эге организацияларының 16 командалары: Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Улуг-Хем кожуннарының иштики херектер килдистеринин болгаш салбырларының хоочуннары, ажилдакчылары аңаа идепкейлиг киришкен.

Шупту командалар чогуур уезинде, чаңгыс аай хептиг, боттарының чогаадып алганы кыйгырыгларлыг, дериг-херекселдерлиг чыгылып келгеннер. Слеттуң киржикчилеринин аразында назыхары элээн улгады бергеннер база турган. Ол дээрже Өвүрнүн иштики херектер килдизинин милицияның халажылгада капитаны, 1931 чылда төрүттүнген Сиди-Сюрюн Санчие-

вич Монгуш, юстицияның халажылгада майору, истекчи чораан, 1930 чылда төрүттүнген Балдан Мөгеевич Шогжан олар-дыр. Чаа-Хөл кожуннуң иштики херектер килдизинин даргазы чораан, амгы үеде милицияның халажылгада майору, бирги бөлүктүн инвалиди Виктор Орус-оолович Кууларның келгени өөрүнчүг болган.

Слетту ИХЯ-ның Тыва Республика талазы-биле сайыдының оралакчызы, кадрлар-биле ажил талазы-биле эргелелиниң даргазы, милицияның полковниги Василий Николаевич Воробьев ажыткан.

Слеттуң киржикчилери ийи хун дургузунда волейболга, канат тыртарынга, хүрешке, янзы-бүрү хевирлеринин эстафеталарына

чаржып келгеннер. Ийиги хуннун кежээзинде хоочуннар одаг чанынга чыгып алгаш, бот-тывынгыр уран чүүл мөөрейлеринге боттарының онзагай салым-чаянын, талантызын бараалгаткан.

Мөөрейлеринин түннелинде бирги черни Россияның Федералдыг суд приставтарының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң командасы, ийиги черни Барыын-Хемчик кожуннуң иштики херектер килдизинин хоочуннарының бөлүү, үш дугаарын — Улуг-Хемниң төлээлери алганнар.

Республиканың Каа-Хем, Кызыл, Би-Хем, Таңды, Эрзин болгаш Чеди-Хөл кожуннарының ИХК-ларының хоочуннар чөвүлдеринин слетка киришпейн барганы хомуданчыг болган.

Ниитизи-биле слет организастыг эрткен. Чамдык хоочуннар шагда көрбээн кады ажилдап чораан эштеринге аңаа ужуражып, аразында сеткил хандыр хөөрежип, ужуражып алганнар. Слеттуң эгелекчизи, организакчызы, хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Марат-оол Ондарга, ИХЯ-ның удуртулгазынга слеттуң киржикчилери четтиргенин илереткен чылыг сөстөрүн сөглээн. Солун эрткен слеттуң киржикчилери келир чылын база мынчаар чыгырын дугурушканнар.

Өлчей МӨНГҮН-ООЛ, чыыштың киржикчизи, ИХЯ-ның хоочуну, иштики херектер албанының халажылгада майору.

«Энергострой» КХН-ге

дашчылар бригадазы дарый негеттинип турар
(төлевири бедик). Тел. 5-90-03;
5-89-31; 8-923-268-90-73; 8-905-920-41-01;
8-923-386-80-48.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарынга аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдіг квартира—
44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдіг квартира—
72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылганын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а,
телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31.
Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Чагаалар
аразындан

ОЮН-ТОГЛААЗЫ
ӨӨРТҮР

Кызылдың хоочуннар бажың-интернадында чурттап турар назылап кырааннарга, инвалидтерге садиктерден чаштар, школачылар, караа көрбестер ниитилелиниң, бот-тывынгыр чогаадыкчы театрың алдар-аттыг артистери солун болгаш утка-шынарлыг оюн-тоглаазы, концерт көргүзүлгери-биле бисти бо-ла өөртүп чоруур черле демдеглекседим. Оларның солун көргүзүлгериңден сагыш-сеткиливис аажок көдүрүлүр.

Чоокта чаа В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артистери бистерге аалдап келгеш, уян, чараш аялгалар-биле куттулган концертин көргүзүп, байырлал шинчи кирген кежээни биске сөңнеди. Хары кылдыр оларга өөрүп четтириш-кинниң сөстөрүн узун назылыг энелер Кара-кыс Ховалыг, Билчук Кажин, кырган-ачалар Бады Ооржак, Тежит Эрензен, Дембирель Соян, Кара-оол Оюн болгаш оон-даа өскелер-даа чедирди.

Багыт-оол БАЙКАРА.

Кызыл хоорай.

Юбилейиңер-биле

Ак Пар 2010 чылда Сандууларның төрөл байырлардар хөй. Акывыс Александр Норбуев Амгы үеде хуузуңда ажил-агыйын кылып чоруур.

База бир акывыс Каадыр-оол Норбуевич 60 алызында мергежили-зоотехник, көдээ ажил-агый чылдарда ак сеткилдиг ажилдааш, хөй-хөй шаңна чаалап алгаш, хүндүлүг дыштанылганын үнген. О экономист. Дуңмавыс Саида Каадыр-ооловна Ветеринар мергежилдиг дуңмавыс Василий Норбуев

40, 50, 60, 70 чылды чурттадынар,

Дөгеревис изиг байыр сунуп тур бис!

Арбын чоннуң аразында хүндүткелдиг

Ажил-ишти, алдар-аттыг,

Ажы-төлдүг, эштиг-өөрлүг,

Ада-ие адын сыкпайн,

Амыдырап чорууруңар өөрүнчүг-дүр!

Юбилейлиг шак бо чылда

Улуг-улуг чедишшинни,

Аравыска ам-даа хөй чыл чурттаарыңарны,

Аас-кежиин, кадыкшылды алгап тур бис, йөрээ

Төрелдери Саган-оолдарны

Чиик өртек-биле

Регионда эң чиик өртектег аш-чем

сүт 1,5% — 28 руб., 2,5% — 29 руб., 3,5% — 30 руб., 22 руб., Алейка далган 1 с. — 8 руб., дээди сортт далганы — 7,8 руб., дус (йодтуг) — 8 руб., дузаары дус — 7 руб., рис — 13 руб., макароннар — 14 руб., ч хендир үзү — 40 рубльден өрү, саржа — 75 руб., «Л «Золотое зернышко» болгаш өске-даа майонезтер, шпроттар — 19,5 руб., сайра — 28 руб., сардин солянка — 31,5 руб., борщ — 31,5 руб., рассольн 3 л. чулуктар — 62 руб., 2 л. — 50 руб., 1 л. — 24 руб., «пиво «Аян» 0,5 л. — 21 руб., Минусинск пивозу 1 0,5 л. — 21 руб., «Абаканская», «Минусинская», «Таг порт» газтыг суглар, оодурба — 2,68 руб., холушак

Бистиң адресстеривис: хем ол чары, «Машенька» кудумчузунда «Саложок» магазин, чоокку Каа-Хемд чанында аш-чем магазини, Эхнатон баазазы, далган Каменистая кудумчузу. 15-те «Опт» склад, Калинин склад 3.

Кызыл хоорайга магазиннерден чедирип турар б

Харылзажыр телефоннар:

8 394-22-5-40-84, 5-38-40; 8 923 368-44-64.

АРЕНДАГА БЕРИП ТУРА

Удуур өрээлдиг, кухнялыг, чунар-бажыңны «временканы» арендага берип тур. Төлевири айд Келир чери: бетики Каа-Хем, Көк-Тейская ку Газельдер №7, 15, доктаамы «Көк-Тейская».

Телефон 8-923-389-88-87.

САДЫП АЛЫР МЕН

Кызыл кожуннуң Сукпак суурга 600.000 рубльге алыр күзелдиг мен.

Харылзажыр телефоннар: 8-963-206-13-61; 8-929-3

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуннуң чагыргазы Чечек Чангаевна Ондардан бажың тудуп алыр Республика, Сүт-Хөл кожун, Суг-Аксы сумузу, Чыл чузунда (адресстиг, уг-ши билдингир) ниити шөлү 90 метр чер участогун аренадага бээрин дилээн билдири

Куштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо лаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа билдиришшинни дараазында адрессте хүлээп ап Республика, Сүт-Хөл кожуннуң чагыргазы.

Боданыры — эң берге ажил:

оон-биле ажилдап турар улустуң

ындыг-ла хөй эвес бооп тура

рының чылдагааны ында.

Генри Форд.

Удурланышкак үзел-бодал-

дарны дыңнап, олче ханылап, аңаа

алзы бээри — езулуг угаан деп

• Бодал

Д.И

Кандыг-даа шал

чүге күштүг чүтк

эртер.

Леонард

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7080. Чагыг 81. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИР
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыды
массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызы
Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» с
чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31
ТР-ниң «Тываполиграф» Курунениң унитарлыг бүдүрүлгези
(Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының
редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттын
болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторл
харылаар.